

Boris Mlakar

TIGR IN ORJUNA

Organizacija jugoslovanskih nacionalistov oziroma na kratko Orjuna je nastala v Dalmaciji leta 1921, čeprav pod drugačnim začetnim nazivom. Med glavnimi osebnostmi, ki so botrovale njeni ustanovitvi, gre omeniti predvsem advokata Ljuba Leontića. Velik priliv beguncev z zasedene Primorske in iz Istre kot tudi programski poudarki nove organizacije so imeli za posledico, da je poleg Dalmacije prav Slovenija postala trdno oporišče Orjune. Na prvem mestu v njenem programu sta bila namreč boj proti italijanski okupaciji in zatem proti fašističnemu režimu ter prizadevanje za združitev »neodrešenih bratov« z matico Slovenijo in Jugoslavijo oziroma, kot je to definiral Aleksej Kalc, posebej »po trboveljskih dogodkih se je osredotočila na delovanje za osvoboditev rojakov v Julijski krajini izpod italijanskega jarma. Z deklarirano opredelitvijo za priključitev dežele k Jugoslaviji si je pridobila naklonjenost Primorcev in črpala mnogo svojega članstva iz vrst primorske emigracije. (...) Aktiviste je pridobila tudi v Julijski krajini in tako razširila svoje delovanje v Italijo.«¹²⁵ V Sloveniji je njen nesporni voditelj postal ilirskobistriški rojak inž. Marko Kranjc, med vojno sobojevnik Ljudevita Pivka, pa tudi nekateri njegovi tesni sodelavci so izhajali iz primorskih vrst.

Zaradi nekaterih značilnih metod delovanja, zaradi nekaterih elementov ideologije ter svojega nasilnega nastopanja je bila Orjuna v preteklosti obravnavana kot povsem fašistično gibanje, brez ostanka. Toda po primerjavi s temeljnimi značilnostmi generičnega fašizma lahko ugotovimo, da Orjuna le ni dosegala t. i. fašističnega minimuma oziroma da je ne moremo imeti za pravo, »polnovredno«

¹²⁵ Kalc, Čas med svetovnima vojnama, str. 16.

fašistično gibanje, kar pa seveda bistveno ne zmanjšuje neprijetnega slovesa v predvojni jugoslovanski zgodovini, ki si ga je prislužila predvsem s svojim nasilnim nastopanjem.¹²⁶ Toda po drugi strani lahko v zvezi z našo temo navedemo značilno mnenje predvojnega komunista in pisatelja Vlada Kozaka, ko pravi, da »ko so začeli ti ljudje (primorski begunci, op. avt.) v vedno večjem številu bežati pred naraščajočim fašističnim terorjem v Jugoslavijo, so se mnogi med njimi, brž ko so prestopili mejo, sami spremenili v fašiste, ker so se pri nas takoj pridružili orjunašem. Hoteli so zgrda in z nasiljem tudi pri nas uveljaviti takšno diktaturo, kakršno so videli v Italiji.«¹²⁷ Seveda je bila vsaj slednja trditev močno pretirana. Ob dejstvu, da je bil Kozak komunist, pa je vsekakor zanimivo, da sta bila v začetku pripadnika Orjune tudi kasnejša vodilna komunista Tone Tomšič in Boris Zihlerl. Jugoslovanska policija je slednjega celo zasliševala v zvezi z znanimi krvavimi dogodki v Trbovljah.¹²⁸

Nesporno pa je bilo, da je bila Orjuna proti vsem, ki so motili moč (jugoslovanske) države, rušili osrednjo oblast in bili proti enotnemu in edinemu jugoslovanskemu narodu ipd. Zato je bila Orjuna gorka Antonu Korošču, bila je proti avtonomizmu ali očitnemu separatizmu Slovenske ljudske stranke, posledice takega stališča pa sta bila npr. razbitje Koroščevega zborovanja v Ljubljani ter demoliranje katoliške tiskarne sv. Cirila in Metoda v Mariboru. Na Primorskem sta seveda tako Orjuna kot zatem TIGR podpirala narodnozavedne slovenske duhovnike ob hkratnem zelo kritičnem stališču do sodelovanja s fašizmom s strani italijanskih škofov in tudi Vatikana, ki je imelo za posledico tudi njihovo ignoriranje in omalovaževanje zatiranja slovanske manjšine s strani režima. Slednje je bilo npr. zelo ostro izraženo v članku z naslovom »Katoliška cerkev v Julijski krajini«, nosilnem članku v eni od števil tigrskega glasila *Svoboda* iz leta 1935.¹²⁹ Le deloma, vsekakor pa z liberalnim orjunaško-tigrovskim ozadjem, lahko s tem povežemo epizodo iz novembra 1924 na Tolminskem, ko se je tam mudil novi tajnik tržaškega političnega društva »Edinost« Josip Gaberšček, sicer tolminski rojak in skorajšnji ustanovitelj organizacije TIGR in, kot bomo še videli, hkrati poosebljenje njegove povezave z Orjuno. Glasilo *Goriška straža* ga je namreč kar dobro vzelo v precep ter ga obtožilo, da je »ruval pri raznih društvih proti ‚Prosvetni zvezi‘. (...) Posebno sovraži duhovščino, ki ga je s svojimi žulji zredila in izšolala v gimnaziji. Tolminci ga svarimo, da se preveč ne širokousti. Ali ne ve, da se jočejo danes mnoge družine vsled poloma zadruge, ki jo je on zafural? Naj bo tih, da ne izpregovorimo o neki drugi čedni stvari, ki bo njemu silno neprijetna.«¹³⁰

126 Griffin, *The Nature of Fascism*, str. 38. Nekako podobno stališče zastopajo tudi zgodovinarji Momčilo Zečević, Branislav Gligorijević, Metod Mikuž, Milica Kacin Wohinz in Ervin Dolenc.

127 Kozak, *Kozaška pričevanja*, str. 91.

128 ARS, AS 1829, t. e. 14.

129 ACS, MI, G 1 Associazioni, šk. 293.

130 Tolminsko, str. 3.

Večina raziskovalcev, in v tem pogledu so v ospredju predvsem raziskave dr. Milice Kacin Wohinz, se strinja, da je bila nekako do leta 1926/1927 večina primorskih emigrantov v Sloveniji ali vsaj večina tistih, ki so izkazovali aktivno nasprotovanje režimu v Italiji, pripadnikov ali vsaj simpatizerjev Orjune. V tem pogledu vsekakor izstopa primer Lipeta (Filipa) Kosca, ki je bil eden najbolj aktivnih orjunašev in kasneje, objektivno vzeto, tigrovec, ki ni bil Primorec. Kosec, ki je doživel točno sto let, se je sicer še v pozni starosti subjektivno smatral za orjunaša in kot tak je predvsem v predvojni Ljubljani igral svojevrsten obveščevalni in protiobveščevalni »poker« z italijanskim konzulatom, ki je imel svoje prostore v poslopju današnje Name. Boža Škoberne je sicer ocenila, da je bil Kosec edini neprimorski tigrovec (!, op. avt.) in da je okoli leta 1935 zaupne ljudi seznanjal z Danilom Zelenom, s katerim je sicer sodeloval. Toda tudi po njeni presoji se je do konca razglašal za orjunaša oziroma je »bil romantičen in idealno misleč orjunaš, ki je trdno verjel v Jugoslavijo. Žal pa o Zeleni ni vedel nič povedati«. ¹³¹ Emigranti so sodelovali v Orjuninem obveščevalnem delu, bili so kurirji in prenašalci slovenske in tudi italijanske protifašistične literature, toda zraven so bili tudi pri organiziranju in izvajanju terorističnih akcij proti postojankam in pripadnikom fašističnega režima kot tudi proti slovenskim renegatom. Tudi v Ljubljani se je našlo nekaj ovaduhov oziroma informatorjev, tako da je imel italijanski konzulat na razpolago obilico informacij tako o dogajanju med emigranti v Sloveniji kot tudi med slovenskim prebivalstvom v Julijski krajini. Seveda so bili motivi in vzroki za tako postopanje emigrantov različni, le težka pa bi med temi našli identificiranje z režimom ali zavestno hotenje po škodovanju svojim rojakom. Italijanski diplomatski in posledično tudi represivni organi so na podlagi številnih namigov sicer sklepali, da ima Orjuna tudi na Primorskem trdno organizirano vojaško in obveščevalno strukturo s trojkami, conami in celo bataljoni, a te trditve so videti pretirane, vsaj iz razpoložljivih virov jih ni mogoče dokončno potrditi. Nesporna pa je bila ugotovitev, da je bil posebej močan center t. i. terorizma in množične podpore Orjuni prav na območju Pivke oziroma Postojnskega.

Vsekakor so bile delovanju Orjune lastne nekatere poteze, ki so bile značilne tudi za kasnejši TIGR. Med temi recimo lahko omenimo povezovanje, sodelovanje in tudi dogovore z italijanskimi protifašističnimi emigranti v Franciji kot tudi z organizacijo južnotirolskih emigrantov »Andreas Hofer Bund« v Innsbrucku. Ljubljanski konzul je porabil kar veliko papirja, ko je opisoval potovanja Kranjčevega pribočnika Andreja Verbiča v Pariz ali v Innsbruck oziroma prihode italijanskih slov v Ljubljano ter posledične sporazume s t. i. Antifašistično

¹³¹ Škoberne, Premalo osvetljena osebnost, str. 941. Več o Filipu Koscu v Turk, *Nenavadne zgodbe*.

koncentracijo o skupnem protifašističnem delovanju.¹³² Do zelo konkretnih sporazumov, kot je videti, sicer ni prišlo. Do bolj »otipljivih« rezultatov je nato v prvi polovici tridesetih let privedlo dogovarjanje med omenjeno koncentracijo, skupino »Giustizia e Libertà« in vodstvom TIGRa. Šlo je za položaj slovenske manjšine v Italiji po propadu fašizma, za načrte o atentatu na Mussolinija ipd.¹³³ Če drugega ne, pa so tudi orjunaši, podobno kot kasneje tigrovci, na Primorskem širili oziroma v Italijo vnašali poleg slovenskega tudi italijanski protifašistični tisk, ki so ga dobivali od omenjenih italijanskih emigrantov. Še več, v korespondenci fašističnih represivnih in obveščevalnih organov se pojavljajo tudi namigi, da skuša Orjuna navezati stike tudi s komunistično partijo in sploh z delavstvom v Julijski krajini ter spodbuditi med njimi simpatije in s tem povečati odpor do fašističnega režima, pri čemer naj bi nudila tudi finančno podporo. Ali, kot ugotavlja ena izmed zabeležk z vrha fašistične policije, Orjuna naj bi hotela na slovanskem italijanskem ozemlju organizirati združenje, sestavljeno iz komunistov in nacionalistov, sovražnih režimu, in bo iskala posebej med komunisti osebe, ki bi bile sposobne pripravljati akcije proti glavnim predstavnikom režima, izogibala pa se bo izpostavljenosti slovanskih nacionalističnih elementov.¹³⁴ To je bila seveda ena izmed hipotez fašistične policije, v konkretnem primeru je šlo za zabeležko, slonečo na »informacijah iz zaupnih virov«, ki jo je sestavil oddelek politične policije na notranjem ministrstvu v Rimu avgusta 1928; vsekakor pa se tu ne moremo izogniti asociaciji na kasnejši sporazum med organizacijo TIGR in italijansko komunistično partijo.

Pozneje, ko je bila Orjuna v Sloveniji že prepovedana (leta 1926, a je dejansko delovala naprej) in ko je prišlo do nasprotja med TIGRom in Orjuno, lahko rečemo, da so se orjunaši, ko so prišli na Primorsko, subjektivno in objektivno spremenili v tigrovce. Deloma pa je ta proces ob razkroju Orjune in ob hkratnem ideološkem oddaljevanju potekal tudi v sami Sloveniji. Primeri posameznih orjunašev, navsezadnje tudi primer najbolj izpostavljenega »terorista« Jožeta Kukca, to nazorno kažejo. Že v obdobju pred tem je bilo tudi formalno, vsaj na Primorskem, bolj težko ločevati med Orjuno in TIGRom. To je povezano z nastankom t. i. prvega TIGRa, s katerim je neločljivo povezano delovanje že omenjenega Josipa Gaberščka. Iz nekaterih italijanskih dokumentov ter tudi iz pričevanj tigrovcev, predvsem pa iz pričevanja samega Gaberščka, je razvidno, da je kmalu za tem, ko je postal tajnik tržaške »Edinosti«, konec decembra 1924 v njenih prostorih sklical sestanek osemnajstih ljudi iz vse Julijske krajine in to ob navzočnosti jugoslovanskega konzula. Odločili so se za ustanovitev ilegalne

132 ARS, AS 1829, t. e. 15, p. e. 365; Kacin Wohinz, Verginella, *Primorski upor fašizmu*, str. 185–186.

133 Kacin Wohinz, Predstavitve dokumenta, str. 231–236.

134 ARS, AS 2134, t. e. 18/XVI.

organizacije z nalogo »varovati slovenske sorojake, opravljati obveščevalno delo in teroristične akcije«. Organizacijo so poimenovali TIGER, v ožje vodstvo pa poleg Gaberščka imenovali še Antona Gasparija in Alberta Košuto. Kratica označuje začetnice znanih mest oziroma pokrajine, črka E pa naj bi pomenila »edini«. Organizacija je s svojimi sekcijami – po analogiji z orjunaškimi trojkami – hitro prepredla Primorsko, pri čemer naj bi se to dogajalo mimo Orjune, Kranjc pa je njenim članom celo prepovedal vstopanje v TIGER. V njem je začutil konkurenco, zato je reagiral s poskusom neke vrste združitve. Na več sestankih, najpomembnejši je bil decembra 1925 v Ljubljani, je res prišlo do tega in vsaj formalno je prišlo do združitve na vrhu, do nastanka t. i. »Orjunavita«, Orjune v Italiji. Omenjenega sestanka sta se poleg Kranjca in Gaberščka udeležila tudi Albert Rejec in Zorko Jelinčič. Po Rejčevem spominu naj bi ideja o povezavi z Orjuno sicer prišla prav od Gaberščka, pri čemer pa naj bi se goriška (bodoča) tigrovca ne strinjala s početjem Orjune v Jugoslaviji, sprejemala naj bi le oni del, ki je zadeval boj proti italijanskemu fašizmu.¹³⁵ Akcije v Sloveniji in v Julijski krajini so se zatem nadaljevale, povečini so bile ločene, a kot smo že poudarili, se postavlja vprašanje, za koga se je npr. subjektivno smatral Primorec, ko je opravljal konkretno akcijo proti ustanovam fašističnega režima. Formalno naj bi se povezava med organizacijama spet pretrgala čez dve leti, tudi zaradi samovoljnega in nedobronamernega ravnanja vodstva Orjune.¹³⁶ Po Rejčevem spominjanju se je TIGER spet osamosvojil poleti 1926. Rejec samega sebe seveda ni smatral za pristaša ali celo pripadnika Orjune, ne glede na to, da so ga italijanski policijski organi, kot bomo v nadaljevanju še navedli, z njo večkrat izrecno povezovali. Tako je npr. poveljstvo orožniške legije februarja 1929 poročalo goriškemu prefektu, da se je orjunaškega zborovanja 20. januarja v Ljubljani verjetno udeležil tudi on.¹³⁷

Sicer je tudi s TIGER-jem vsaj v organizacijskem smislu šlo navzdol, še posebej zato, ker so oblasti ostro nastopile proti Gaberščku in se je moral zateči v Ljubljano, v Italiji pa je bil obsojen na več let zopora. Kot je poročal tržaški prefekt v Rim, je bil namreč februarja 1927 ovaden, 23. septembra istega leta pa v odsotnosti obsojen na šest let zopora in 40.000 lir globe.¹³⁸ V Ljubljani naj bi bil »sekretar radičevske kmečke stranke«. Toda tudi v Ljubljani je imel težave: Kosce ga je na podlagi določenih indicev obtožil ovadustva v korist italijanskega konzulata in revež je moral spet bežati ter se je v tridesetih letih končno ustalil v Beogradu, kjer se je bolj ali manj distanciral od delovanja v emigrantskih krogih. Le Rejec se je spominjal, da se je nekajkrat mimogrede pogovarjal z njim, saj sta bila navsezadnje ožja rojaka; na kratko pa je dodal, da je bil Gaberšček dodobra

135 *Domovina, kje si?*, str. 32.

136 Kacin Wohinz, Verginella, *Primorski upor*, str. 23–26.

137 ARS, AS 1829, t. e. 14.

138 ACS, MI, CPC, šk. 2213.

zapleten v »špijonažo in antišpijonažo«. ¹³⁹ Iz tega časa, konkretno iz avgusta 1936, pa je znana tudi njegova obširna izpoved italijanskemu poslaniku, ki jo je le-ta nato na kar 21 straneh poslal zunanjemu ministrstvu v Rim. ¹⁴⁰ Prav to besedilo je, kot je bilo deloma že omenjeno, tudi eden poglavitnih virov za poznavanje nastanka prvega TIGER-ja. Poslanik je to poročilo sestavil na Bledu, iz njega pa naj navedemo vsaj en zanimiv odlomek, in sicer: »Konec leta 1924 je moj informator dobil noro idejo, da iz najbolj inteligentnih in pogumnih pripadnikov (Edinosti, op. avt.) formira organizacijo z nalogo skrbeti za svoje slovanske sonarodnjake, izvajati vohunsko dejavnost ter podvzemati teroristične akte. Naj ob tej priliki ponovno poudarim, da tako v preteklosti kot tudi še sedaj ne obstaja neka bistvena razlika med nalogami Orjune in tistimi, ki jih imajo druga jugoslovanska nacionalistična združenja. 28. decembra 1924 – nadaljuje moj informator – smo se zbrali v Trstu, nas osemnajst, od katerih se trenutno (1936, op. avt.) nihče ne nahaja v Julijski krajini. Predstavljali smo tako vsa pomembna primorska središča in po analizi političnega položaja smo podali prisego, ustno kot tudi pisno. Novo združenje je prevzelo ime ‚TIGER‘, kar pomeni Trst-Istra-Gorica-Edini-Reka. Prisega je bila podana jugoslovanskemu generalnemu konzulu v Trstu g. Stepanoviću, ki je po končanem sestanku o tem na kratko poročal v Beograd.« ¹⁴¹

Kar zadeva Gaberščkovo siceršnjo morebitno »kolaboracijo« z Italijani, se tudi Rejec ni mogel prav odločiti. Toda Marijan F. Kranjc, ki se v zadnjem letu veliko posveča Gaberščkovi usodi, na podlagi ne toliko materialnih indicev, temveč na osnovi logičnega sklepanja, domneva, da Gaberšček ni bil vohun, temveč »vrhunski dvojnik obveščevalnega centra vojske kraljevine Jugoslavije v Ljubljani«. Dvojnik v tem primeru pomeni, da je dotični sicer formalno res igral dvojno igro, v resnici pa je bil popolnoma zvest in je deloval zgolj v korist ene strani, v tem primeru pač jugoslovanske. Kranjc mu ob bok postavlja Viktorja Bobeka, ki je bil nato ustreljen po obsodbi na drugem tržaškem procesu. Tudi Gaberščka je zadela nemila usoda, saj je bil že v novi Jugoslaviji leta 1948 v Beogradu zaradi gospodarskega kriminala obsojen na smrt in usmrčen. ¹⁴²

Zanimivo pa je videti, kako so sicer fašistični organi spremljali in ocenjevali Gaberščkovo aktivnost in vlogo. Podatkov o tem je veliko, zato naj omenimo samo nekaj zadevnih poročil. Aprila 1927 je tržaški prefekt poročal v Rim, da je »Gaberšcek Giuseppe« predsednik centralnega komiteja organizacije Orjuna v Trstu. Decembra istega leta je notranjemu ministrstvu nato poslal informacijo, da je Gaberščku avgusta 1926 uspelo, da je v Trstu ustanovil tajno sekcijo jugoslovanskega nacionalističnega združenja Orjuna in da je bil pri tem izbran za

¹³⁹ *Domovina, kje si?*, str. 61.

¹⁴⁰ ACS, MI, G 1, Associazioni, šk. 245.

¹⁴¹ Prav tam.

¹⁴² Kranjc, *Tigrovci*; Kranjc, *Josip Gabršček*.

njenega predsednika.¹⁴³ Toda še pred tem je v poročilu zatrdil, da ga je na mestu predsednika centralnega komiteja Orjune v Trstu nadomestil znani odvetnik in politik Edvard Slavik, kar je bila seveda še ena od zgrešenih špekulacij fašističnih organov.¹⁴⁴ Iz takih in podobnih poročil in zapisov je jasno, da tudi italijanski represivni organi na različnih stopnjah še niso dobro vedeli, kako bi prav definirali po eni strani položaj in aktivnost samega Gaberščka in po drugi strani to, za kakšno organizacijo je sploh šlo in kako se je imenovala. V tem pogledu je bila zelo značilna informacija, ki jo je o njem konec novembra 1927 na podlagi zbranih podatkov sestavila politična policija v okviru notranjega ministrstva. V njej med drugim ugotavlja, da je Gaberšček, ki je bil sicer tedaj v Ljubljani, vodja Orjune za Trst. Je član Orjune za Julijsko krajino in ta organizacija, ki se imenuje TIGR, naj bi imela tudi stike s klerikalci.¹⁴⁵

Še bolj zanimiva je informacija, ki je sredi januarja 1928 prišla z notranjega ministrstva in jo je poveljstvo orožniške legije Trst razpošiljalo podrejenim poveljstvom. Govori o organizaciji Orjune v Julijski krajini. Organizacija naj bi bila razdeljena na šest con, na čelu vsake je bil komandant. Poročilo navaja tudi imena teh komandantov, prvi coni naj bi načeloval prav Josip Gaberšček, ki pa ga je vsled umika v Jugoslavijo nadomestil Karlo Kocjančič. Drugo cono naj bi vodil Anton Gerbec, tretjo Lado Badalič, četrto Jože Vadnjal, na čelu pete in šeste pa naj bi bila kar Albert Rejec oziroma Zorko Jelinčič.¹⁴⁶ Organizacija pa naj bi bila še bolj razdelana, s podkomandanti, obveščevalci, trojkami ipd. Dva tedna kasneje je poveljstvo orožniške divizije Gorica v odgovoru na gornjo informacijo skušalo nadrejenim dopovedati, da Orjuna le ni tako strašen »bavbav«. Za začetek je zatrdilo, da je orjunaška aktivnost v tej coni omejena, izvaja se na »diskreten« način in da jim ne vzbuja velikih skrbi. Osebe, ki so bile označene kot komandanti orjunaških con, so jim že znane, vendar bi jih bolj kot organizatorje Orjune označili za zaupnike »iredentističnega slavofilskega gibanja« z one strani meje, pripravljene organizirati orjunaško gibanje v pravem trenutku, ko bi prišlo do sporov med Italijo in Jugoslavijo. Dodajajo še podatke o najbolj izpostavljenih osebah v teh povezavah.¹⁴⁷

Ne glede na gornje poročilo goriških orožnikov pa ostaja dejstvo, da so skoraj vsi italijanski fašistični organi ves čas oziroma vsaj globoko v trideseta leta govorili zgolj o Orjuni in o orjunaših, ker se pač ponavljajo ena in ista imena, tudi ob dogodkih, ki jih dandanes povezujemo s tigrovci. Občasno v kontekstu Orjune omenjajo tudi že omenjena Alberta Rejca in celo Zorka Jelinčiča, pa tudi

143 ACS, MI, CPC, šk. 2213.

144 Prav tam.

145 ACS, MI, G 1, Associazioni, šk. 256.

146 ARS, AS 1825, t. e. 1005/I.

147 ARS, AS 1829, t. e. 14.

Dorčeta Sardoča, če omenimo samo najbolj izpostavljena imena. Kot že rečeno, se je imel npr. Filip Kosec celo svoje dolgo življenje za orjunaša, čeprav je v poznejšem razdobju deloval v okviru TIGRa.¹⁴⁸ Lahko bi našli še več epizod, ko se mešajo orjunaški izvor in, pogojno rečeno, tigrovska izvedba oziroma obratno. Naj jih omenimo samo nekaj. Prvič, goriška prefektura je npr. marca 1933 obveščala notranje ministrstvo, da se po deželi poleg fotografij orjunašev širijo tudi »kartoline« s podobami obsojenih in usmrčenih na prvem tržaškem procesu.¹⁴⁹ Drugič, nesporni tigrovec Srečko Šorli se je spominjal, da je z vlakom od Sv. Lucije (Mosta na Soči) pogosto potoval na Gorenjsko po slovenske knjige in časopise. Nekoč je od učitelja Alojza Bukovca z Javornika prevzel cel letnik časopisa *Orjuna* in dodal, da »še kako rad sem ga odnesel, saj je bilo tako veliko pisanja o zatiranju našega naroda po fašistih.« Ob povratku domov naj bi na mejnem prehodu v Podbrdu finančni stražnik na odgovor, da ima v zavitku le stare knjige, sicer opustil podrobnejši pregled.¹⁵⁰ Omeniti pa gre tudi primer, ko je po drugi strani nesporni orjunaš Jože Kukec avgusta 1930, nekaj mesecev pred svojo smrtjo, na Šentviški Gori, kamor je prišel s polnim tovorom slovenskega čtiva, zagrozil s smrtjo davčnemu izterjevalcu in renegatu Antonu Kumarju, v kolikor ne preneha s svojo protinarodno dejavnostjo. Pobral mu je tudi vso davčno dokumentacijo in denar, tako da je lahko italijanska policija dogodek formalno prikazala kot rop, čeprav je bilo vsem jasno, da ni šlo za to. Grožnja sicer ni zalegla, Kumar, sicer doma iz Cerknega, je kot član fašistične stranke še naprej kazal zaničevanje do Slovencev in se družil zgolj s prišleki. TIGR ga je zato sklenil odstraniti; dve leti po Kukčevem opozorilu sta ga usmrtila dva tigrovca, in sicer domačin Štefan Rijavec ter Jože Ambrož iz Rakitnika pri Postojni, svoje dejanje pa sta pojasnila z ustreznimi letaki.¹⁵¹

Zadevne primere lahko zaokrožimo s še enim, kronološko sicer prvim primerom Franca Droleta. Le-ta je bil vodja tigrovske celice v vasi Porezen nad Podbrdom, bil je stalno na poti ter je vzdrževal zvezo s sosednjimi celicami in raznašal protifašistično oziroma jugoslovansko časopisje ter se ukvarjal z obveščevalno dejavnostjo. Decembra 1928 je bil na eni izmed poti po Baški dolini prestrežen in aretiran ter čez dobro leto pred Posebnim sodiščem za zaščito države v Rimu obsojen na dobra tri leta ječe. Vsaj v začetku so tudi njegove prestopke nekako samoumevno obravnavali v okviru dejavnosti Orjune.¹⁵²

Razmerje med Orjuno in TIGRom lahko na svojevrsten način ilustriramo tudi s pomočjo ohranjenega arhivskega gradiva v fondih vrha italijanske fašistične

148 Primerjaj Turk, *Nenavadne zgodbe*.

149 ACS, MI, G 1, Associazioni, šk. 256.

150 Rutar B., TIGR, str. 54.

151 Pervanje, *Akcije pripadnikov*, str. 205; Pavšič, *Atentat*, str. 67–68.

152 ARS, AS 1825, t. e. 1005/I; *AULA IV*, str. 152.

Antifašist Dorče Sarđoć med poslovnim nagovorom na grobu Jožeta Dekleve
na pokopališču leta 1969

(Narodna in študijska knjižnica v Trstu)

policije. V rimskem Osrednjem državnem arhivu je v kategoriji G 1 v posebnem podfondu v gradivu notranjega ministrstva, ki vsebuje dosjeje protidržavnih oziroma protifašističnih društev in združenj, izrecno TIGRu posvečena le drobna mapa znotraj ene škatle, pokriva pa zgolj leta 1934–1936, medtem ko je o Orjuni najti veliko več gradiva v vsaj treh škatlah. Omenjeno gradivo o TIGRu pa je pomembno vsaj zato, ker je v njem najti tudi originale ter hkratne prevode dveh številk tigrovskega glasila *Svoboda* iz leta 1935 in eno številko enako tigrovskega lista *Straža ob Soči* iz leta 1936.¹⁵³ Le-te, vsaj po našem vedenju, v strokovni literaturi do danes niso bile poznane. Omenili smo že oster članek o filofašizmu italijanskih škofov na Primorskem, ki je izšel v 8. številki 8. letnika *Svobode* julija 1935. V 2. številki istega letnika iz meseca marca pa je nosilni članek naslovljen z »Mussolinijev roparski pohod« ter je seveda posvečen pripravam fašistične države na napad na Etiopijo oziroma Abesinijo. Članek v zvezi s to

¹⁵³ ACS, MI, G 1, Associazioni, šk. 244, 245, 256, 293.

avanturo režimu napoveduje skorajšnji konec, pri čemer poziva vse slovenske vojske, ki so bili mobilizirani, da dezertirajo ali da vsaj vsestransko sabotirajo vojaške priprave ter da v enotah ustanavljajo »revolucionarne celice«. Ob tem naj dodamo, da so oblasti eno številko tega tigrovskega glasila našle na Bistriškem, drugo pa v zgornjem Posočju. Prav tam, konkretno na Kamnem pri Kobaridu, so septembra 1938 poleg starih številk *Svobode* neznanci trosili tudi izvode *Straže ob Soči*, ki je izšla septembra 1936. V podnaslovu je bilo zapisano, da je to »Glasilo revolucionarne omladine Julijske krajine«. Nosilni članek »Lačno cesarstvo« je seveda že lahko ocenjeval žalostno zapuščino abesinske vojne ter se je zaključil z optimističnimi besedami, namreč da »kmalu bo hudič vzel IMPERO, REGNO IN VATIKAN!«¹⁵⁴ Po pričevanju Toneta Rutarja je *Stražo ob Soči* v glavnem pisal kar Albert Rejec sam, ta list in tudi druga tigrovska glasila pa so razmnoževali v kleti ljubljanskega stanovanja staršev Danila Zelena.¹⁵⁵

V tem slogu bi lahko še nadaljevali in naštevati. A naj za zaključek navedemo besede Ravela Kodriča, s katerimi se v seštevku in predvsem z vidika naše naslovne teme gre povsem strinjati. Ko namreč Kodrič, kot je njegove besede navedel Andraž Gombač, omenja Srečka Kosovela, ki je Orjuni sicer nasprotoval, pa vendarle poudarja, da je bila Orjuna »tedaj pomembno čezmejno sidrišče za nastanek primorskega Tigra!«¹⁵⁶

154 ACS, MI, G 1, Associazioni, šk. 293.

155 Rutar T., Zmotne trditve, str. 144.

156 Gombač, Srečko Kosovel, str. 19.